

NI ZA
IZPOSOJO
NA DOM

GORENJSKA KNJIŽNICA

8. V.
6. ZVEZEK

KRANJ 1912

LAST DĚLAŠKE KNJIZHNE
DRŽ. GIMNAZIE V KRAJCI

LAST DIJAŠKE KNJIŽNICE
DRŽ. GIMNAZIJE V KRANJU

Gorenjska knjižnica.

6. zvezek.

LAST DIJAŠKE KNJIŽNICE
DRŽ. GIMNAZIJE V KRANJU

Ponatis iz „Gorenjca“.

□ ■ □

Cena 30 vinarjev.

□ ■ □

V Kranju 1912.

Izdaja, zalaga in tiska „Ziskovno društvo“ v Kranju.

G

G 3728/6

~~11455/6~~

D. 15. 625 / 1963

Šmartin pri Kranju.

Spisal Fr. Pokorn.

Župnija Šmartin pri Kranju spada dandanes pod kranjski dekanat. Za časa cesarja Jožefa II. pa do l. 1822. je bil v Šmartinu dekanat za sosednje župnije. Tudi Šmartin je „mati fara“ drugih župnij, ki so se tekom časa kot hčerke ločile od nje, in sicer: Ovsišče (Olše) leta 1731., Mavčiče l. 1787., Bésnica l. 1780., podružnico Okroglo pa so l. 1786. priklopili nakelski župniji. Šmartinska župnija je stara. Znano je, da je l. 1002., dne 24. novembra, cesar Henrik II., takrat še kralj, podaril Stražišče in tudi ves svet med vodami Lipnica, Sava in Sovra freisinškim škofom.¹⁾ Tako je prišel Šmartin v svetnem oziru pod loško gospodstvo, kajti imenovani škofje so bili Loko že 30 let poprej dobili v svojo last. Cerkev sv. Martina pred savskim mostom je takrat gotovo že stala, ker kmalu potem se ome-

¹⁾ Izvestja Muz. društva I. 58.

nja že župnija sv. Martina. L. 1163. je namreč podelil oglejski očak Ulrik kapeli sv. Marjete pri Velesovem pravico samostojnosti. Kot priča je bil med drugimi tudi šmartinski župnik Arnold¹⁾.

Šmartinska župna cerkev.

Župna cerkev je posvečena sv. Martinu, škofu. Prvotna cerkev je bila zgrajena v gotskem slogu ter je bila v desni stranski ladji okusno na presno slikana. Podobe so kazale dogodke iz Kristusovega rojstva in trpljenja. Imela je štiri altarje. Glavni altar sv. Martina, stranska altarja sv. Ožbolta in sv. Katarine ter ob stebričku še altar Matere božje. Ta se je pozneje odstranil ter združil z altarjem sv. Ožbolta, kjer je bila že bratovščina Matere božje, ustanovljena l. 1463. od prvega ljubljanskega škofa Žige pl. Lamberga, ki je bil poprej župnik šmartinski. Ob vizitaciji l. 1631.,²⁾ dne 29. avgusta, je bilo v cerkvi še marsikaj pomanjkljivega. Kameniti tabernakelj, stoječ na stebriču na evang. strani svetišča, se je prenesel na sredo glavnega altarja. Župna cerkev je stala do konca 18. veka pri kranjskem mostu, kajti šele takrat so jo podrli, četudi so bili novo zgradili pred Stražiščem, kjer še dandanes stoji,

¹⁾ Schumi: Urk. u. Reg. I. 120.

²⁾ Knezoškof. arhiv. — Izvestja Muzejskega društva VII., str. 50.

že l. 1734. ter jo l. 1737. posvetili, v nedeljo pred sv. Lukežem. Obravnave za novo zgradbo so se pletle že od l. 1726. dalje. Vzroke za zgradbo nove cerkve so navajali: Sava ob povodnjih stopa čez bregove, starost prvotne cerkve, ki razpada in je že itak potrebna poprave, a ostane še vedno premajhna, in primernejši prostor. Župnik Urban Kavalar, goreč in podjeten mož, je srečno dovršil glavno stavbo l. 1734., posvečenja nove cerkve pa ni čakal.

Preden se ločimo od stare cerkve, ne smemo prezreti žalostnega dogodka, ki se je izvršil ondi na sv. Marka dan l. 1617. Takrat je že drugo leto divjala nič manj brezbožno, kakor barbarsko, zlasti po Istriji in na Furlanskem, beneška vojska. Nadvojvoda Ferdinand sam je prišel iz Celovca v Ljubljano dne 21. novembra 1616. l., da je bil navzoč pri zborovanjih. Po sv. Nikolaju pa je, srečno izvršivši vse, odšel čez Celje v Gradec. Škof Tomaž Hren sam mu je podaril takrat 2 dobro pitana vola, ribe in 4 srne. Ker so bile po vojski ogrožene dežele nadvojvodove, mu je njegov svak, španski kralj Filip III., grozovita strela in mlin krivovercev, poslal v pomoč vojake, ki jih je za plačo nabral po Nemškem. Okrog 2000 vojakov je bilo nastanjenih v Kranju, v Loki in v okolici po vaseh celih 9 tednov. Bili so ljudstvu v veliko breme in nadlogo.

Na sv. Marka dan je bil v Kranju semenj ali tržni dan. Bila je tudi procesija. Zbralo se je

mного ljudstva, katero so ondi nastanjeni vojaki zasmehovali, tako da je bilo vse razkačeno. Proti večeru nastane velik ropot. Provozročili so ga kmečki fantje s tem, da so prijeli za orožje in bili okrog sebe in trkali ž njim tudi po tleh. Tristo oboroženih vojakov pod vodstvom zastavonosca nekega Mihaela Meytlinga pa plane iz mesta na kmete in na most. Kmetje skočijo k Savi po kamenje v svojo lastno obrambo, a niso bili kos oboroženi moči. Umaknejo se čez most in pribeže na Šmartinsko pokopališče. Bili so tu plat zvona, da bi Kranjce priklicali v pomoč, a zaman. Župniku Juriju Kramaršku je bila vsa stvar neznaná. Lahko si mislimo, kako se je prestrašil, ko so vojaki naskočili s kruto silo župnišče od vseh strani. Pobjjali so okna, opustošili vse, kar so dosegli, in ni mnogo manjkalo, da so vlomili v župnišče in župnika in služinčad umorili. Divjali so po pokopališču, obkolili cerkev in cerkvenika, ki se je z velikim trdom priril v cerkev, v strahu pustil ključ v vratih, hudo ranil na glavi, rokah in na hrbtu, ranili tudi 8 žensk in 30 moških, nekega kmeta umorili na župniškem dvorišču, drugega pa na pokopališču. Kar je svetega, sramoté in skrunijo, cerkvene ključe pobero in jih šele drugi dan na cesti proč vržejo. Med tem pa je cerkovnik ležal krvav in ranjen in še nekateri drugi celo noč v cerkvi, župnik pa v strahu prečul vso noč v župnišču.

Župnik je vso zadevo naznanil škofu, ta pa pismeno sporočil na dvor nadvojvode, pa tudi

stanovom in oblastem Kranjske, baronu Herbartu Auerspergu, poglavarju in vicedomu Josipu Panizolu, ter prosil hitre pomoči zoper to zlo, in ne zaman. Nadvojvoda Ferdinand in magistrat Kranjske se posvetujeta in sklep je bil storjen. Vojake oskrunjevalce in nasilnike spode ne samo iz kraja, ampak sploh iz dežele.

Ker sta bila šmartinska cerkev in pokopališče oskrunjena, je prišel škof Tomaž v Kranj in je na osmino praznika vnebohoda Kristusovega župno cerkev s pokopališčem vred slovesno z vsemi obredi rekonciliral ter imel tudi pridigo pred cerkvenimi vrati dne 11. maja l. 1617.¹⁾

Oglejmo si sedanjo šmartinsko cerkev! Zunaj nima nič posebnosti, a njena notranjščina je lična, umetna zidava v podobi elipse jo dela nenavadno zanimivo. Notranje svetlobe ima 36·35 m po daljavi in 14·80 m po širjavi. Na vsaki strani ladje sta po dve kapeli, 1·90 m globoki. Obok ladje je okrašen s slikami šesterih sv. cerkvenih učnikov. Vsak drži v roki knjigo z imenom glavnega predmeta, o katerem je pisal. Sv. Ambrož ima knjigo z naslovom: „De Spe.“ Pod sliko beremo: „V obilnem upanju se veseli moja duša.“ Sv. Hieronim gleda v višavo, kjer vidi trombo, ki kliče k sodbi. Na knjigi bereš besede: „De iudicio“ in pod podobo: „Gospodova sodba me grozno plaši.“ Sv. Avguštin kaže naslov: „De Charitate“, pod njim pa je izrek: „V ljubezni mi

¹⁾ Protok. Pontif. I. b. str. 180.—82. v knezošk. arhivu.

srce gori in pri Bogu biti želi.“ Četrta slika predstavlja papeža Gregorija Vel. s knjigo: „De Fide“, poleg se bere: „Živa vera mi krepost daje.“ Sv. Bernard drži napis: „De Humilitate“ z besedami: „Ponižnim daje Bog milost.“ Slednjič vidimo še kardinala sv. Bonaventuro, ki je pisal: „De Castitate“, in ta napis je razložen z izrekom: „O sv. čistost, komu bi primerjal tvojo lepoto!“

Cerkev je tlakana s kamenitimi ploščami, ki jih je dal vložiti l. 1839. župnik Jurij Kalan. Sredi cerkve, kjer sta v plošči vdeleni začetni črki imenovanega župnika, se nahajajo podzemeljski prostori, kamor so do konca 18. veka pokladali duhovnike k večnemu počitku, zdaj pa so rake zazidane.¹⁾

Nad zakristijo in na nasprotni strani v zvoniku sta oratorija, odkoder je razgled pred veliki altar. Na koru za pevce so l. 1907. postavili krasne, veličastne orgle, ki so stale 6000 K.

Altarjev ima cerkev pet. Glavni, ki je delo Štefana Šubica, ima v sredi sv. Martina kip naravne velikosti. Desnica je povzdignjena v blagoslov, v levici ima sv. Martin škofovo palico. Slika ki zakriva tron, nam pa kaže sv. Martina kot mladega vojaka na konju; poleg njega je ubožec, ki prejema v dar polovico odsekanega plašča. Na tem altarju časte župljani tudi sv. Nikolaja, sv. Leopolda, sv. Volbenka in sv. Urha, katerih

¹⁾ Lavtižar: Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj.

kipi so tudi v naravni velikosti. Ves nastavek je v renesanškem slogu in silno masiven.

Stranski altarji so pa posvečeni Materi božji in sv. Štefanu na evangeljski, sv. Juriju in sv. Janezu Nep. pa na listni strani.

V visokem zvoniku so štirje zvonovi z glasovi H—d—fis—h. Krasno zvonilo je bilo izprva (l. 1885.) iz Hilzerjeve livarne. Tehtali so zvonovi: 4092, 2057, 1211 in 600 funtov. Tri zvonove je prelil, ker so se ubili, Samassa v Ljubljani. Veliki se je lansko leto ubil in je zdaj nov.

Župno pokopališče se razprostira v čveterokotni obliki od ceste, ki drži na Loko, proti župnišču okrog župne cerkve. Ima nekaj čednih nagrobnih spomenikov, vzdanih v stene župne cerkve. Omenim naj nagrobni spomenik šentjoškega kurata Franca Julianija, ki je pokopan ob desni strani glavnega vhoda v cerkev v pročelju. Prešérnovi stihi, zloženi v njegovo proslavo, dičijo njegov spomenik in se glase:

Opasal vere je orožje
 Za božjo čast, vojšak goreč,
 Bil svitel svečnjek cerkve božje
 Je pridgar, spovednik slovč,
 De brez moči bi moč b'la huda
 Čuval je romarjev pastir.
 Tam Bog mu daj plačilo truda
 V nebesih vživat večni mir!*

Zanimiva je bila v mrtvašnici slika na steni, kako se duše v vicah rešujejo iz trpljenja. Pred to sliko

so se nekdam mnogokrat opravljale molitve za rajnike.

Pred dobrim letom, ko so popravljali mrtvašnico in povečali pokopališče, so te slike odstranili.

Poprečno se rodi v šmartinski župniji na leto 107 oseb, umrje jih 84, poročenih pa je 17 parov.

Matične knjige se začenjajo: rojstna in krstna knjiga l. 1602., mrliška l. 1651., poročna pa l. 1653. Zanimive so zlasti starejše matice radi tega, ker so vezane v pergamen od starih misalov, neka krstna knjiga ima pa cerkvene obrede cvetne nedelje. Prva mrliška knjiga je urejena tako, da so vpisani mrličiči po posameznih vaseh. Iz nje izvemo, da je bil l. 1677. pokopan šentjoški cerkovnik Jakob, katerega je ubila strela, ko je zvonil hudi uri. Župni arhiv je imel nekdam mnogo starih listin na pergamenu iz 15. veka in tudi mnogo starinske srebrnine in mašne obleke. Žal, da je vse to prešlo nekam pod župnikom Kraševicem, nekaj listin pa se je l. 1894. preneslo v Rudolfinum v Ljubljano. Dandanes se nahajajo v arhivu le še razni zapisniki bratovščin M. B., sv. Jošta itd., par listin na pergamenu in stari urbarji cerkvâ, vezani v pergamen, kakor matice.

Župnišče je mogočna stavba, okrog 22 m dolga in 12 m široka, in stoji na severni strani cerkve. Zidano je bilo po takratnih potrebah s

prav veliko vežo in mostovžem v prvem nadstropju. Župnišče ima 40 oralov vse zemlje: polja, travnikov, vrta in gozdov.

Kapelanija je bila nekdam posebej. Ta hiša stoji še dandanes tik župniškega gospodarskega poslopja. Ko so l. 1812. tudi v Šmartinu ustanovili šolo, so se kapelani preselili v župnišče in v kapelaniji se je nastanila šola; šolska oblast se je pozneje popolnoma polastila tega poslopja. Na župniškem svetu stoji to poslopje, a cerkev ga je izgubila po brezbržnosti župnikov, ki niso svojih pravic zavarovali, ko so prepustili poslopje šolskim namenom. Šele v novejšem času pod župnikom Razborškom, ko so zgradili novo šolsko poslopje, je stara kapelanija prišla proti gotovi plači zopet v cerkveno last, da služi za stanovanje cerkvenikovo in organistovo s pogojem, da ima tudi občina v njej sobo za svoje posvetovanje.

Podružnice.

Šmartinska župna cerkev je imela nekdam 17 hčerâ podružnic, dandanes pa jih šteje še šest in tri kapele. Oglejmo si jih nekoliko!

1.) Cerkev sv. Uršule v Srednjem Bitnu.

Na Sorskem polju, daleč od vasi, stoji podružnica sv. Uršule. Njen visoki zvonik se vidi po vsi prostrani ravnini. Cerkev je že druga stavba;

o prvotni, ki je bila lesena, ni več sledu. Stala je ta cerkev do l. 1612. še v prvotnem stanu. Tega leta pa je škof Tomaž Hren dne 26 avg. vložil in posvetil temeljni kamen za novo zgradbo, ki je bila po dovršitvi slovesno posvečena dne 5. maja 1619. na čast sv. trem kraljem in sv. Uršuli.*) Te slovesnosti se je udeležila ogromna množica ljudstva iz 20. župnij s 400 banderi in okrog 25.000 ljudmi. — Altarje ima cerkev tri. Glavni je sv. Uršule, njegova slika je spominček umetnosti stare šole. Različni obrazi z dobro ohranjenim koloritom delajo podobo živahno in prijetno za pogled. Stranska altarja, v katerih se častita sv. Jakob Vel. in sv. Barbara, sta bila izdelana v baročnem slogu l. 1617. Obok svetišča je zanimiv v tem oziru, ker kaže s svojimi tankimi rebri zadnje sledove gotike, ki prehaja v tej dobi že v renesanso. V zvoniku visita dva majhna zvonova s premerom 85 : 72 cm in z glasovoma „a-h“. Oba sta iz Samassove livarne iz Ljubljane, in sicer večji iz l. 1790., manjši pa iz l. 1837. Zanimiv je večji radi tega, ker ga je l. 1836. popravil kar kovač. Treščilo je bilo namreč v zvonik ob desetih zvečer in zvonu so se stajale korenine (krona), pa je padel na tla. Dali so ga kovaču, ki mu je vdela železen pokrovček in pritrnil nove korenine. Večji zvon ima teže okrog 800, manjši pa 361 funtov. Cerkev sv. Uršule meri približno 18 m na dolžino in

*) Knezoškofijski arhiv: Hrenov zapisnik.

10 m na širokost. Cerkveni shodi pri njej so 4. ned. po Veliki noči ter ob cerkvenem žegnanju v nedeljo pred Velikim šmarnom.

2.) Cerkev sv. Tomaža v Zgornjem Bitnu.

Prostor med Loko in Šmartinom je lepa ravan, ki je bila nekdej poraščena z gozdovi, katere so pa freisinški škofje dali izsekati in napraviti rodovitno polje. Naselniki so prišli iz tirolske Pusterske doline na Kranjsko. Vsak je prejel zaokrožen delež zemlje za obdelovanje. Zato so tako lepo urejena in primerno razdeljena gospodarstva po posameznih vaseh v tej okolici, z vrtovi ob hišah, spredaj pa polja in travniki z dobravami. Ti naselniki so prvotno govorili nemški jezik, ki se je pa dandanes v potomcih že popolnoma izgubil in se je ohranil sled le še v kakih spakedranih besedah med slovenščino in v lastnih imenih.

Tu je na polju stala nekdej cerkev sv. Vida (Vitus) in po njem so imenovali ves okoliš Vitingen (še l. 1160.), pozneje Veitingen, kar se je popačilo v 16. stoletju v Feichting. Tudi slovensko ime Bitno prihaja najbrže od sv. Vida. Sedaj se razločujejo tri vasi: Zgornje, Srednje in Spodnje Bitno. Prvi dve vasi se štejeta k Šmartinu, zadnja pa k Žabnici, odkar je tu samostojna duhovnija. Cerkve sv. Vida ni več. Stala je pa na polju, ne daleč od sedanje cerkve v Spodnjem Bitnu.

Sv. Tomaž je zavetnik zgornjebitenske soseske. Dobila je njegova cerkev l. 1482. eno njivo za 18 gld. v zlatu (Rudolfinum), deset let prej pa 2 dela novinskih travnikov za 10 gld. v zlatu. Cerkev ni velika, ima gotsko svetišče, pa zvonik z romanskimi linami. Vse to nam priča starost cerkve, katero je posvetil ljubljanski škof Krištof Rauber dne 10. novembra l. 1521. in v njej dva altarja. Sliko za altar sv. Tomaža je nanovo napravil slikar P. Künl l. 1853. Stranskega altarja sv. Filipa in Jakoba ni več, ker se je vsled zanemarjenosti moral odstraniti iz cerkve že ob vizitaciji l. 1631.

V zvoniku, katerega na vnanji steni krasi orjaška podoba sv. Krištofa, visita dva zvonova s premerom 77 : 66 cm in pojeta v celem tonu h-cis. Večji je iz l. 1850. in tehta 426 funtov, manjši pa polovico manj in je iz l. 1799., oba sta iz ljubljanske livarne Samassove.

Cerkveno žegnanje pri tej cerkvi se obhaja v nedeljo po sv. Jerneju.

Zamolčati ne smemo, da je po Bitnu in Šmartinu l. 1624. razsajala kuga, ki so jo zanesli z Ogrskega vsled vojske sprva v Kamnik in okolico, odtam pa tu sem.

3.) Podružnica Matere Božje na Bregu.

Na desnem bregu Save nad pečinami stoji sredi gozda cerkev Matere božje na Bregu. Nekdaj je bila tu božja pot, kar nam pričajo

votivne table v cerkvi. Dandanes prihajajo priporočat se varstvu M. B. na Bregu župljani iz Mavčič na velikonočni torek in na sv. Lovrenca dan. Shod pa je ondi 6. ned. po Veliki noči in cerkveno žegnanje je v nedeljo pred Vsemi sveti.

Ni nam znano, kdaj so zgradili to svetišče, a sklepati se da, da je videlo že več stoletij. Izrecno se omenja l. 1560. v pismih. Češčenje M. B. je bilo po šmartinski župniji zelo razširjeno že v davnih časih. Že l. 1445. je šmartinski župnik Žiga pl. Lamberg, ki je pozneje postal ljubljanski škof, ustanovil v župniji bratovščino Matere božje, katero je papež Evgenij IV., ki jo je potrdil, obdaroval z odpustki.

Cerkev ima tri altarje: Matere božje, sv. Ahacija in sv. Lovrenca. Ob vizitaciji l. 1631. so bili altarji prav slabo oskrbljeni in tudi cerkvi je manjkalo primerne svetlobe, zato so se morala okna prestrojiti in streha prenoviti. L. 1687. so bili pa vsi trije altarji novi, izdelani v bogato okrašenem baročnem slogu, l. 1891. pa prav lično prenovljeni. Ladja z ravnim stropom pa je l. 1874. dobila zidan obok. Cerkev so precej prezidavali tudi l. 1762. in jo primerno olepšali.

Na steni ladje je zanimiva slika, ki nam predstavlja vas Breg v ognju, iz vasi pa gre ljudstvo s procesijo v cerkev. Bilo je v nedeljo po prazniku presv. Reš. Telesa l. 1717., ko so obhajali Brežanje cerkveno žegnanje. V vaški gostivni je bila mladina židane volje pri pijači in

plesu. Strela udari v hišo, vse beži na prosto, ogenj se širi dalje in kmalu je vsa vas v plamenu. Vsled te nesreče, ki so jo smatrali kot kazen božjo za onečeščenje Gospodovega dne, so ljudje zaobljubili, da ne bodo nikdar plesali v nedeljo cerkvenega posvečenja. Obljube jih spominja napis na sliki, ki slove:

„Voto In DeDICatIone non saLtanDI
ple Vos obLIgastIs Ranenses!“ = 1717.

V prostornem zvoniku poveljujejo čast božjo štirje zvonovi s premerom 141 : 101 : 86 : 64 cm. Veliki zvon ima mogočni cis, ostali trije so melodiško ubrani v zaporedni vrsti g — a — h. Veliki tehta 25·80 stotov, drugi 10·56 stotov, tretji ima 6·13 stotov, četrti zvon pa malo nad tri stote.

Veliki zvon so kupili l. 1897. od cerkve sv. Jakoba v Ljubljani. Večino stroškov so prevzeli Brežanje, nekoliko so jim pomagali pa okoličani, ki so zdaj zelo ponosni, da imajo tako imeniten zvon v bližini. Sv. Jakobu v Ljubljani sta l. 1788. ob požaru darovali ta zvon Rozalija Kariš in Marija Rosenkranz, posvetil ga je pa nadškof Mihael baron Brigido. To je bilo njegovo prvo škofovsko opravilo v Ljubljani.

Drugi zvon je bil vlit l. 1867., tretji l. 1870., oba iz livarne Alberta Samasse v Ljubljani. Zgodovinsko važen je četrti podolgovati zvon, ki ga je, kakor kaže napis ob klobuku, Franciscus Patavinus vlit l. 1530. Pod napisom je majhna

okroglasta podoba, ki predstavlja sv. tri kralje, nesoče darove Odrešeniku. Na drugi strani je škof z mitro in s pastirsko palico. Ta zvon ima iz iste livarne štiri leta mlajšega brata, s katerim zvonijo romarji na Blejskem otoku. Zdaj ga ni več v zvoniku.

4.) Podružnica sv. Mihaela v Druljevku.

Vas Druljevek (Drullweg), ki je kake pol ure oddaljena od župne cerkve, se omenja že okrog l. 1444., ko je Ahac Peysser prodal ondi eno kmetijo cerkvi sv. Pavla in Petra v Mavčičah. (Izvestja Muz. društva 1894.) Cerkev te soseske je posvečena na čast sv. nadangelu Mihaelu. Zgrajena je bila gotovo v predluteranski dobi. Dasi ne vidimo v svetišču, katero so pozneje prezidali, gotskega sloga, značijo ga vendar peterostranske stene in lični stebriči ob vnanjih voglih. L. 1631. je bila cerkev ob vizitaciji zelo zanemarjena. Takrat se je zapovedalo, v ladji povečati dve okni in ji oskrbeti potrebno opravo.

Altar je samo eden, izdelan v baročnem slogu 17. veka. V sredi stoji sv. Mihael s tehtnico in mečem, tovariša sta mu apostola sv. Matej in sv. Matija, na vrhu oltarja pa stoluje Mati božja z Jezusom v naročju. Na listno stran ladje so postavili kip sv. Marka. Med svetiščem in ladjo je prislonjena ob steni evangeljske strani leca. Leseni strop ladje so nadomestili l. 1874. z obo-
kom. Sploh je pa cerkev jako preprosta.

Cerkveno žegnanje se vrši pri tej cerkvi v nedeljo Marijinega presladkega imena.

Zvonik je dobil l. 1900. novo streho v obliki osm vogelnega stožca, krito s skalcami. Takrat se je cerkev sploh nekoliko osnažila. Dne 14. junija i. l. namreč je začelo goreti pri Cajnarju ravno ko so se ljudje vračali od procesije sv. R. T. Zažgali so otroci in v eni uri je bilo končane več kot polovico vasi. Požar se je polastil tudi cerkve sv. Mihaela in uničil vso streho. Zvonova sta padla na obok, ko je tramovje zgorelo, a se nista zelo poškodovala. Premer jima je 79 : 59 cm, z glasoma h, a. Večji zvon tehta 275 kg in je bil vlit v Ljubljani l. 1894. v Samassovi livarni, manjši pa je izšel iz Riserjeve livarne v Kranju l. 1761.

5.) Podružnica sv. Jerneja v Stražišču.

Kakor smo že omenili, je Stražišče prišlo l. 1002. potom podarivnega pisma kralja Henrika II. v oblast loškega gospodstva brizinških škofov. Ali je stala že takrat cerkev v Stražišču, kdo bi mogel to vedeti. Iz listin jo zaznamo l. 1454., ko ji brizinški škof Ivan podeli en novinski travnik za dva dni košnje proti temu, da se plačuje v škofovo blagajno dva oglejska vinarja fevdnine. (Izv. Muz. društ. 1894. na platnicah.) Omenja se pozneje še večkrat.

Ob vizitaciji l. 1631. je bila cerkev zelo zanemarjena. Imela ni niti najpotrebnejše oprave.

(Škof. arhiv.) Dandanes je drugače. Prostorna in svetla podružnica ima gotsko svetišče z drobnim rebrovjem in z lično izdelanimi gotskimi okni. Podobo sv. Jerneja v kamenitem velikem altarju je naslikal Matej Langus l. 1851. Stranska altarja, ki stojita v kapelah, je 14. okt. 1737. posvetil škof Feliks grof Schrotenbach, in sicer na listni strani v čast sv. Valentinu, na evang. strani pa sv. Frančišku Ksav. Kapelo sv. Frančiška kinča več slik, katere je umetno izvršil Ivan Wolf l. 1865. Sploh se je ta kapela uredila in ozaljšala na podlagi zapuščine Luke Dolenca, ki je bil ondi tako premožen posestnik in je mnogo dobrega napravil s svojim premoženjem na raznih krajih.

Cerkev je dal obokati l. 1842. župnik Jurij Galan. To nam pove tudi kronogram na stropu nad ladjo in svetiščem:

„Tertla Istl aeDI fornIceM eXstrVXIIt
ParoChVs GeorgIVs KaLLan“.

Žalosten spomin sta zapustili Stražišču leti 1624., ko je tu razgrajala grozna kuga, ter 1866., ko je dne 17. novembra pogorelo nad sto poslopij.

Cerkveno žegnanje ali semenj se obhaja v Stražišču v nedeljo pred žegnansko nedeljo.

V zvoniku, ki nosi letnico prej omenjenih posvečenih altarjev, vise štirje zvonovi. Premer prvih treh je 113 : 97 : 79 cm in so vglášeni v dur-trivoku f—a—c̄. Poleg njih visi mrliški zvonček s

premerom 33 cm in glasom \bar{c} . Vsi so stari, na starejši pa je veliki zvon, ki ga je dal napraviti župnik Mgr. Jurij Rossa l. 1709., kakor pove napis na njem ob zgornjem robu, vлил pa ga je zvonar Gašper Franchi. Bil je izprva v službi pri stari župni cerkvi pred kranjskim mostom. Srednji zvon iz l. 1781. je iz Samassove livarne. Malega je vлил l. 1726. Gašper Franchi v Ljubljani. Mrliški zvon pa je vлил l. 1731. Jožef Samassa v Ljubljani.

Vaščani tega kraja se pečajo že od nekdaj s sitarijo, katera se je l. 1907., odkar so ustanovili zadrugo, jako poživila. Upati je, da bodo zadrugi zadrugi ljudstvu v gmotnem oziru pomagale.

6.) Kapela sv. Petra (Šentpeter).

Komaj četrt ure od šmartinske župne cerkve je oddaljena, na samem stoječa kapela sv. Petra poleg šentpeterskega gradiča (Schrottenthurn). Kapela je prav preprosta, ima v svetišču dve gotski okni, altar sv. Petra z letnico 1768., po stenah nekaj starih slik, v ladji pa lesen strop. Žalosten spomnik vzbuja tabla, na kateri beremo, kako hudo se godilo ljudem ob času lakote. Po zelo slabi leti l. 1815. je nastala v sledečem letu lakota. Stradajočim so kuhali „rumfordsko“ juho ter jo delali s korcem, ki je na zidu obešen v spomin.

Kapela je tudi že blizu 500 let stara. Skladno pamo pa to odtod, ker je en zvon iz l. 1552. ker je tudi gradič poleg nje iz začetka 16. stoletja, a je kapela starejša. V začetku 17. stole

e bila kapela profanirana po luterancih pl. Siegersdorfih, ki so bili lastniki gradiča in kapele. Škof Tomaž Chrön jo je razglasil za oskrunjeno, ker so pokopavali vanjo luterance. Ni se smelo maševati v njej do 4. majnika 1645., ko je bila zopet posvečena, kakor kaže letnica na glavnih vratih, poprej so pa odstranili iz nje ondi pokopane luterance. Škof je že leta 1631. ob vizitaciji zapovedal, naj katoličanje poskrbe, da pride v ranemarjeno kapelo zopet pravi red.

V lesenem stolpiču, postavljenem nad cerkvenim vhodom, visita dva stara zvonova. Premer jima je ob spodnjem krilu 40 in 33 cm, glasova pa: \bar{h} in \bar{g} .

Večji ima dvoje podob: Sv. Peter in svetnik s krono na glavi in z mečem v roki ter napis: „S. Petre o. p. nobis, anno 1723.“ Mali je podolgovat in častitljiv zvonec z napisom: „† Got Dem † Hern † 1 † 5 † L II.“ (1552).

O šentpeterskem gradu, ki stoji pod kapelo, piše Valvazor (III. knj. XI. str. 514.), da je prejel svoje nemško ime „Schrottenthurn“ od zgraditeljev gospodov pl. Schrotten. Slovensko ime je od kapele sv. Petra: „Šentpeter“. Najbrž so ti gospodje bili le oskrbniki freisinških škofov, ki so bili lastniki vse okolice, torej so pravi zgraditelji bili le škofje. Za Schrotteni so posedovali grad pl. Siegersdorfi, ki so bili strastni luteranci. Grb na graščinski steni nosi

letnico 1574. Morda se je takrat grad kaj prenavljal.

L. 1660. je bil lastnik Mihael Dienstman, doktor obojega prava, ki se je pa ponesrečil ob prihodu cesarja Leopolda I. v Kranj. Pri streljanju ga je ubil možnar, ki se je razletel. Njegova hči Rotija Zdenka se je omožila z Iv. Žigo pl. Toperze in tako je ta rodovina prišla v posest Šentpetra za eno stoletje. L. 1760. pa je imela graščina novega gospodarja Jož. Ant. de Garzarolija. Njegova hči Marija Ana se je omožila z Jožefom pl. Vestorin in tako je začetkom 19. stoletja grad prišel v last rodbine Vestove, ki ga ima še dandanes.

Gradič, krit z deskami, ima prav prijetno lego v sredi sadnega drevja v ravnini pod Šmarjetini Goro in ima tudi precej posestva.

7.) Cerkev na Šmarjetini Gori.

Na Šmarjetini Gori je stala pred enim stoletjem še cerkev sv. Marjete, ki je danes v razvalinah; le zvonik se brani še nekoliko, da bi ga ne razglodal časa zob. Cerkvica je bila zelo stara. Že l. 1342. je šmartinski župnik Henri Gorjanski ustanovil pri njej beneficij za duhovnika (Izvestja Muz. društ. I., str. 7. in 30.) In takrat je že pisal imenovani župnik, da je bila ta kapela zidana že v starih časih, a le malo obiskana. Da bi ljudje v večjem številu hodili tja, je založil glavnico za kapelana, ki naj ga nastavlja šmartinski župnik, dohodke pa naj dobiva

ustanove, ko služi cerkvi in postreza ljudem v dušnih zadevah.

Cerkev je imela tri altarje: sv. Marjete, sv. Katarine in sv. Elizabete, ki so bili l. 1631. ob vizitaciji tako zanemarjeni, da je škof odredil popravila. Pozneje se je cerkev opustila, nihče se ni več brigal zanjo in je začela razpadati. L. 1789. je bila že na robu razpada. Imela ni več oboka, lesen strop je bil razdejan. Zvonova sta bila dva, večji zvon je tehtal osem stotov, manjši s tremi stoti je prešel pozneje na Okroglo, a se je ondi stopil v ognju, ko je l. 1798. strela udarila v zvonik. Cenjena sta bila oba na 305 renskih. Keliha sta bila dva, posrebrena, vredna 18 renskih, obleka pa razdejana. Vse cerkveno premoženje je bilo cenjeno na 488 renskih. (Izv. Muz. dr. XIII., str. 49.)

Na Šmarjetino Goro so na dan patrocinija, 12. jul., od nekdanj že hodili s procesijami v obilnem številu in l. 1648. so celo dobili iz Rima zanjo odpustke, da bi se ji pridobili zopet pobožni častivci. Polagoma je vse to omrznilo, nihče se ni več brigal za cerkev, najbolj zato ne, ker se je pri Sv. Joštu zaradi sv. stopnjic sredi 18. veka poživila božja pot.

8.) Cerkev sv Jošta.

Daleč okrog znana romarska cerkev sv. Jošta stoji 860 m nad morjem. Obiskujejo jo ne le mestni letovičarji, ampak večkrat v letu tudi ogromne

množice pobožnih romarjev. Od sv. Jošta je krasen razgled na razne kraje. V poldrugi uri iz Kranja, ali v eni uri od postajališča sv. Jošta v Rakovici, se lahko dospe na goro. Tu je že od nekdanj božjepotna cerkev, ki je bila koncem 18. veka eksemptna, dandanes je šmartinska ekspozitura.

Oglejmo si cerkev nekoliko bližje! Prvotna cerkev je bila mala, zgrajena v gotškem slogu gotovo že pred 15. vekom. Ostali, deloma prenarejeni prezbiterij nam je temu svedok. Za velikim altarjem so še ostanki gotškega svetišča, zidanega v podobi peterokota. Na stenskih slikah, ki so, ako sodimo po napisih, gotovo stale že l. 1500., se dobro poznajo podobe kraljev in prerokov stare zaveze z napisi njihovih imen, ki jih drže v rokah. Rebrasti obok je okrašen z angeljskimi slikami stene pa s podobami apostolov in z dogodki iz življenja sv. Jošta. Češčenje sv. Jošta, ki je živel v 7. stoletju in umrl po zatrjevanju zgodovinarjev 13. dec. l. 653., je bilo preneseno v naše kraje gotovo od freisinških škofov, ki so imeli v lasti to ozemlje.

Že l. 1631. je bila cerkev v dobrem stanu. Imela je tri altarje, kakor dandanes. Stranska dva sta bila preozka in zanemarjena, zato je določil vizitator, da naj se odstranita. Ali se je to zgodilo, ne vemo. Čez sto let je cerkev dobila popolnoma novo lice. Staro ladjo so podrli in nadomestili z večjo ladjo v renesanškem slogu in

tudi prezbiterij so deloma prilagodili novi stavbi. Izvršilo se je to v l. 1735. — 40. Kronogram, shranjen na slavoloku pred svetiščem, nam dvakrat kaže letnico zgradbe ladje in se glasi:

„QVIsqVIs nVMen hIC eXoraverIt preCes per assIDVas=1735
HVIC IVDoCVs IMpetrabIt qVas eXoptat gratlas.“ = 1735.

Po naše: „Kdor se tukaj v stanovitni molitvi priporoči božjemu usmiljenju, njemu izprosi sv. Jošt zaželjenih milosti.“

Zgradba je prostorna in svetla, 27·37 m dolga in 10·50 m široka ter banjasto svodena. V svetišču ima dve podolgovati čveterokotni, na vrhu dve polukrožni okni, v ladji pa štiri polokrožna okna pod vrhom. Tudi na sv. stopnjicah so tri čveterokotna okna. Na zunanji strani ladje je na vsaki strani lopa, ki je nižja kot ladja in takorekoč ladjo podpira, da čvrsteje stoji. Na koncu ladje sta dva krepka, četudi nizka zvonika, na vsaki strani ob svetišču na koncu ladje pa je po ena zakristija kot zaključek lop.

Med zvonikoma je glavni vhod, na katerem se bere sledeči, že pokvarjeni napis:

„PeregrInorVM pletas sanCto eXtrVXIt IVDoCo“,
kar priča, da so tačas dovršili zgradbo, namreč l. 1739. Na južni strani na zakristiji je bila solnčna ura, naslikana z nemškim napisom, ki je pa deloma že okrušen.

Tudi sedanja povečana cerkev ima tri oltarje: sv. Jošta, sv. Ane in sv. Andreja. Glavni altar

š krepkim kronogramom „CoenaCVLVM granDe“ (velika obednica) je bil nov l. 1760. in je posvečen sv. Joštu, čigar kip, kakor drugih svetnikov na njem: sv. Barbare, sv. Lucije na evang. strani, sv. Katarine in sv. Polone na listni strani, so v rokoko slogu izdelani in nastavku prav primerni. Vse je bogato pozlačeno. Pred vhodom za altar sta naslikana sv. Rafael in angel varuh, spredaj pred altarjem na steni pa sta presni sliki sv. Petra in Pavla.

Stranska altarja sv. Ane na evang. strani in sv. Andreja, apost., na listni strani imata lesene nastavke. Glavni podobi je prav lepo na platno naslikal Val. Mencinger l. 1754. Na altarju sv. Ane sta kipa: sv. Janeza Evang. in sv. Janeza Krstnika, na vrhu je slika sv. Jožefa, na menzi pa M. B. 7 žal.; na altarju sv. Andreja sta kipa: sv. Krištofa in sv. Florijana, sliki pa sv. Frančiška Ksav. na vrhu in sv. Alojzija na menzi. Vsi kipi so lepo delo.

Cerkev ima preprost križev pot, ki ga je slikal Franc Wissiak l. 1851. Ravnotako preproste so tudi orglje na koru, kamor je dohod od obeh strani iz cerkve, pa tudi s sv. stopnic. Kor za pevce je bil zgrajen l. 1740., kakor kaže letnica na stebričkih. Iz ladje v prezbiterij sta odtod dve, k velikemu altarju pa tri stopnice, ki so, kakor tlak, vse iz zelenega peščenca.

V ladji sta tudi dve izpovednici. Nad ono na moški strani je kip sv. Janeza Nepom., nad

ono na ženski strani pa je prižnica, ki je okrašena s slikami cerkvenih učenikov pod steklom. Dandanes je v ladji tudi enajst dolgih klopi iz mecesnovega lesa, katere je prav okusno izdelal mizar na Kokrici l. 1903.

Glavni vhod v cerkev stražita dva močna stolpa: v enem je ura, v drugem pa trije zvonovi s premerom: 140 : 96 : 80 cm. Glasovi so jim: des—as—hes; veliki in srednji zvon sta si preveč oddaljena glede teže in glasu. Veliki tehta 24·20 stotov. Ob krilu ima napis:

„Moj bron je najden bil v dnu morja, ko Turčije Kraljestvo v Heladi končal je Navarin.

Ga kupi romar, ga Samassa v zvon prelije,
Glasim zdaj božjo čast iz svet'ga Jošta lin!“

Te Prešernove kitice spominjajo, da je bil zvon vlit iz topov turško-egiptovskih vojnih ladij. To brodovje je bilo v grški vojski premagano v pomorski bitki pri mestu Navarinu ob zahodni strani Moreje dne 20. okt. 1827. V morje potopljene topove so izvlekli in razprodali po neki angleški družbi (Žlogar: Trojna božja pot s sv. stopnicami na Kranjskem 1881. str. 8). Tudi zvonar Ant. Samassa jih je nekaj kupil v Trstu ter iz njih vlit šentjoški zvon l. 1834.

Srednji zvon je iz livarne Gašperja Franchija z letnico 1722. Mali je bil vlit l. 1693. od istega zvonarja.

Par korakov od šentjoške cerkve na zapadni strani stoji preprosta kapelica Marije Snežnice z malim altarčkom.

Božja pot pri Sv. Joštu je po reformacijski dobi zelo zaslovela, najbolj je slovela v l. 1730 do 1770, nekaj radi ondi ustanovljenih bratovščin sv. Jošta in sv. Ane, nekaj pa radi sv. stopnic, katere ljudstvo rado časti. Bratovščina sv. Jošta obsega dva zapisnika od l. 1730. dalje do 1782. ter šteje skupno 175.000 udov. Spredaj nosi knjiga kronogram:

„In honoreM beati JVDOCI noviter erecta
fVerat VolentibVs peregrinIs!“ = 1733.

Bratovščina sv. Ane je bila pri altarju sv. Ane. Nje namen je bil, priporočati se sv. Ani za srečno zadnjo uro, izpreobrnjenje grešnikov, rešenje duš iz vic, zlasti so prosile matere milosti, da bi noben otrok ne umrl brez sv. krsta. Tudi ta bratovščina je imela v 18. veku mnogo udov, največ ženskega spola. Posebno slovesno se je obhajala vsako leto devetdnevnic na čast sv. Ani od 18.—26. julija. V tem času so imeli udje ponoči in podnevu razdeljene ure za molitev, katero je opravljalo približno šest oseb na uro.

Kar je „Marija Pomagaj“ na Brezjah dandanes, to je bila nekdam božja pot pri Sv. Joštu. Ne samo iz bližnjih, temveč tudi iz daljnih krajev so vreli ljudje skupaj. V poletnem času je prišlo veliko procesij iz raznih župnij na goro. Vsako leto je bilo opravljenih okoli 2000 sv. maš in obhajanih nad 50.000 oseb. Za duhovno pastirstvo je bilo tu več duhovnov. Cerkvenemu vodji (direktor) so bili ob strani duhovni pomočniki (ope-

rarii), izmed njih je eden skrbel za red v cerkvi (zakristan), drugi je bil organist itd. Poletu so pa tudi redovniki iz raznih samostanov in drugi duhovniki pomagali izpovedovati romarje. Zato nam kaže zapisnik, da se je v poletnem času na dan bralo ondi po 15 do 20 maš.

Med direktorji je bil pač najslavnejši Simon Vačavnik, ki je v cerkvi pod korom pokopan, kakor nam kaže napis na nagrobni plošči v steni: „Hic Latet IngestVs Simon DireCtor In Vrna!“ Umrl je kot zlatomašnik, 74 let star, dne 20. jul. 1765. Goreče je deloval pri Sv. Joštu za blagor duš od l. 1741. Njegovo največje delo, s katerim je povzdignil božjo pot, so sv. stopnice, postavljene v prizidku poleg zvonika v spomin onih stopnic, po katerih je šel naš Odrešenik v Pilatovo sodno hišo. Vseh stopnic je 28 in na vrhu je kapelica žalostne Matere božje. Stopnice so iz rdečkastega škofjeloškega marmorja iz Kamnitnika, altar je iz belega marmorja, Vurnikovo delo. Stene stopnic so bile presno slikane l. 1755., kakor priča kronogram :

„O homo! Ingentes DoLores InaspIce ChrIstI!“ = 1755.

Prenovil je slike in nad oltarjem nove dodal l. 1902. slikar Bradaška iz Kranja. To delo je oskrbel tedanji ekspozit Alojzij Šarec. Predstavljajo pa slike: Kristus pred Pilatom, Ecce homo, Kristus s trnjem kronan in bičan, na stropu so pa angeli s Kristusovim orodjem trpljenja.

Vačavnik je hotel obiskovavcem stopnic dobiti tudi sv. odpustke. Iz tega namena je sam dvakrat romal v Rim. Prvič je hodil od 31. jan. do 1. aprila 1746., pa ni nič dosegel, drugič pa od 15. febr. do 18. aprila 1750. in takrat ga je papež Benedikt uslišal. Ko se je pobožni romar vrnil z odpustki, svetinjami svetnikov in s privilegijem za sv. stopnice, so ga ljudstvo in duhovniki z velikim veseljem in slovesno sprejeli.

Ko so bile sv. stopnice dodelane, jih je blagoslovil dne 30. aprila 1752. ljubljanski škof Ernest Amadej grof Attems. Navzoče so bile neštete množice ljudstva in 28 duhovnikov. Kronogram nad stopnicami se glasi:

„QVI sIbI Laeta CVpIt, qVI VVLt fastIglA CoeLI,
sangVInea In sCaLI s preMat hIC VestIglA ChrIstI!“ (= 1751),*)

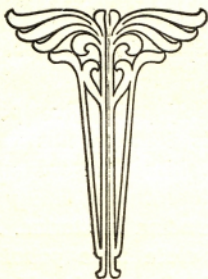
kar kaže letnico vlaganja stopnic, leto posvečenja pa kronogram:

„SoLennIssIME Deo ConseCratae!“ = 1752.

Shodi se vrše pri Sv. Joštu 5 ned. po veliki noči (žegnanje), 6. ned. po vel. noči (za Štajerce), sv. Ane dan, v nedeljo pred sv. Jernejem (stare cerkve žegnanje), 3. ned. sept., kvaterno nedeljo v jeseni in sv. Lucije dan.

*) Slovensko bi se reklo: „Kdor si veselja želi, kdor hoče priti v nebesa, naj obiskuje le-tu Zveličarja stopnje krvave!“

Na južni strani stojita župnišče in mežnarija, oboje je cerkveno. Župnišče je ogromna stavba, ki se vidi kakor kak samostan, in ima več sob za prenočišče romarjev in duhovnikov.

Zgodovinske črtice o slovenskih Šmarnicah.

Spisal P. Bohinjec.

Šmarnice so najbolj prikupljiva pobožnost med Slovenci. Dandanes ima pri nas vsaka duhovnija, pa tudi skoro vsaka hiša, meseca majnika večalimanj okrašen oltar Matere božje, okrog katerega se zbira zjutraj ali zvečer mladina in starina. Mile so nam šmarnice. S tajno silo vleče nase pobožnega in mlačnega kristjana šmarniški oltar, ki je okinčan z zelenjem in cvetjem, razsvetljen z lučicami, opleten z venci in povit s trakovi. Majniška kraljica tako prijazno gleda z oltarja dol na vernike, ki so utopljeni v globoko premišljevanje ganjeni in od lepih šmarničnih pesmi.

Šmarnice so se začele najprej v Rimu. Koncem osemnajstega veka se je bila mlačnost vgnezdila v srca katoličanov. Spomladi so se prirejale različne nerodne veselice, samopašne igre in nenravne predstave, ki so delale nečast Bogu. Zato se je zbralo v Rimu pod vodstvom očeta Latomija več pobožnih katoličanov, ki so sklenili, posvetiti mesec majnik na poseben način češčenju Matere božje. Leta 1815., dne 21. sušca, je papež Pij VII. podelil udeležnikom teh pobožnih vaj, ki so se vršile na čast presveti Devici, vsak dan 300

dni odpustkov in popolne odpustke tistim, ki so prejeli tudi sv. zakramente.

Okrog leta 1855. se je majniška pobožnost uvedla tudi na Slovenskem.

Prvo knjigo za majniško opravilo je priredil znani slovenski književnik Davorin Trstenjak, ki je preložil iz francoščine knjigo „Mesec Marije“, katera je izšla 1842. leta v Gradcu in doživela l. 1856. drugi natisek. Knjiga je razdeljena na 31 dnij, opisuje Marijino življenje in njene čednosti, h koncu pa imenitnejša slovenska božja pota.

Druge „Šmarnice“ je spisal svojim duhovnijanom braslovški dekan Mihael Stojan z naslovom „Marija rožen cvet“. Knjiga je prišla na dan l. 1855. v Celovcu ter obseza premišljevanja o presv. Srcu Jezusovem in Marijinem.

Naslov „Šmarnice“ je pa taki knjigi prvi nadel l. 1855. horjulski kapelan Janez Volčič. Izumel je to ime po cvetici, ki cvete meseca velikega travna. Volčič šmarnice v uvodni pesmi takole označi:

„Šmarnice — one so moje cvetlice,
Teh si bom v šopek prelepi nabral:
Ne zá-se! — K časti Marije Device —
Njena podoba so — njej jih bom dal.“

Janez Volčič, znani Marijini pisatelj, je uvel v Horjulu v cerkvi majniško pobožnost. Odtod se je pobožnost razširila po vseh slovenskih deželah. Skupno s katehetom Jožefom Krčonom, ki je prvi ustanovil Marijino dekliško družbo v Škofji Loki, je izdal Volčič l. 1857. „Lavretanske litanije“, ki obsegajo razlago litanij ter imajo obliko „Šmarnic“.

Leta 1860. je Volčič izdal „Nove Šmarnice“, ki so leta 1867. izšle v drugi izdaji. Družba sv. Mohorja je izdala l. 1879. in 1892. njegove „Šmarnice naše ljube Gospe presvetega Srca“, ki opisujejo srce Jezusovo, združeno z Marijinim srcem.

Jožef Krčon, je dal l. 1885. na svetlo svoje izvirne „Šmarnice“ „Ave Maria“, kjer razlaga Češčeno Marijo, l. 1894. knjigo „Salve Regina“, ki razlaga „Češčeno kraljico“, in l. 1896. „Šmarnice“: „Marija, podoba pravice“, opisujoče dogodke in skrivnosti iz Marijinega življenja.

Najjedernatejše so „Šmarnice“, ki jih je napisal dolgoletni urednik „Zgodnje Danice“, monsignor Luka Jeran, v sedmih zvezkih. L. 1859. je izdal po laškem izvirniku Al. Muzzarellija „Marijin Mesec“, v katerem opisuje štiri poslednje reči, pa prideva vzglede in duhovne cvetice za vsak dan v mesecu. L. 1861. so izšle njegove „Šmarnice nebeške kraljice“, v katerih slavi iz življenja svetnikov vzete častivce Marije Device in za vsak dan dodeva zvezdice za na dom. L. 1863. so zagledale beli dan „Šmarnice Marije Device“, ki obsegajo cvetice iz vrta večnosti, lilije iz vrta Marijinih otrok in cvetice za na dom. Izšle so l. 1882. v drugi izdaji. L. 1865. so zopet oživele „Šmarnice Marije Device“, ki obsegajo cvetice na čast in hvalo božje Previdnosti, cvetice na hvalo Mariji Devici in cvetice za vsakega na dom. Pisatelj razlaga v njih psalm „Benedicite“ in božja pota po Kranjskem.

L. 1870. je Luka Jeran izdal „Šmarnice Marije Device“, ki opisujejo zlate klasove iz cerkve Jezusove, rožice iz vrta Marijinega, cvetke ali vaje po natori in naloge za na dom. L. 1872. so Slovenci prejeli njegove „Šmarnice Marije Device“, ki opisujejo kraje sv. dežele in razlagajo pesem „Omni die“. Leta 1878. pa je Jeran sestavil „Šmarnice Marije Device“, ki razlagajo lastnosti Matere božje. Jeran je pač najpriljubljenejši slovenski šmarničar.

Župnik Anton Žgur je priredil po Kerschbauerju šmarnice „Mati dobrega sveta“, ki so izšle l. 1874. in dajo modre svete, kako se izogiblji sedanjemu brezverskemu svetu. L. 1886. je izšla v Ljubljani njegova „Marija, moja kraljica“, kar je posnel po Mariji-

nem pridigarju, in opisuje v podobah Marijine vrline. L. 1896. je izdala družba sv. Mohorja Žgurjeve šmarnice, ki jih je prestavil iz nemškega od jezuitskega generala o. Beksa z naslovom: „Marija Devica, majnikova kraljica.“ Prevajavec češke izdaje hvali knjigo v uvodu posebno zato, ker čitatelja na priprost način navaja, da dobro in koristno premišljuje verske in npravne resnice iz Marijinega življenja.

Dr. Jakob Strbenc, dekan leskovški, je dal 1877 v dežel „Šmarnice za leto 1877.“, v katerih opisuje Marijine čednosti in njeno mogočnost, podpre z zgledi, molitvami in nalogami.

Častivec Marijin je popisal l. 1881. v „Marijinem mesecu“ življenje Božje Matere ter dodal zglede iz življenja in molitve.

Isto leto je o. Hrizogon Majar dal na svetlo na šmarnični način „Razlaganje sv. Rožnega venca“.

Franc Marešič, župnik lipoglavski, je poslovenil l. 1883. (v drugi izdaji 1898.) Francoza Henrika Laserja šmarnice „Lurški majnik“, kjer se opisujejo lurški dogodki. Ta pisatelj je l. 1902. prevel iz francoščine Laserjeve „Lurške čudeže“ kot drugi zvezek „Lurške Matere božje“.

Čednosti iz življenja svetnikov v obliki pridig popisujejo „Šmarnice ali Majnikovi ogovori“, ki jih je sestavil l. 1884. župnik Simon Gaberc.

Župnik Ludovik Škufca je razložil l. 1886. verske resnice z lepimi zgledi z naslovom: „Romanje v nebeško kraljestvo“.

Kanonik Andrej Kalan je l. 1891. v obliki šmarnic razložil „Marijino visoko pesem“.

Učeni P. Ladislav (Horvat) je l. 1900. po Patisu in Šepersu priredil „Šmarnice“, ki opisujejo Marijine čednosti in dobrote. Leta 1902. pa je izdal „Šmarnice“ s premišljevanji o Marijinem Srcu.

V Mariboru so izšle l. 1900. Martina Jurkoviča „Šmarnice Mariji“, v katerih pisatelj po Jeranovem načinu opisuje prednosti Marijine v podobi cvetic.

Župnik Jože Volc je izdal l. 1904. v Ljubljani po P. Bacherju prirejene, v glatkem jeziku pisane šmarnice: „Marija v predpodobah in podobah“.

Istega leta so zagledale beli dan drja. Lavoslava Gregorca šmarnice: „Marija, Mati dobrega sveta“.

Kočevski kapelan Viktor Steska je spisal po Toussaintu šmarničice: „Mati prečudna“, ki opisujejo Marijine milosti.

Župnik Janez Godec brani najbolj pereče verske resnice današnjih časov v svojih šmarnicah, ki so izšle l. 1907. pod naslovom: „Devica verna“; že l. 1899. pa je poslovenil Laserjeve „Nove lurške šmarnice“.

Mikavno popisuje župnik reteški Andrej Šimenc Marijino življenje s priličnimi nauki in vzgledi v „Šmarnicah“ iz l. 1908., ki se glasé: „Marija, Devica najmodrejša“.

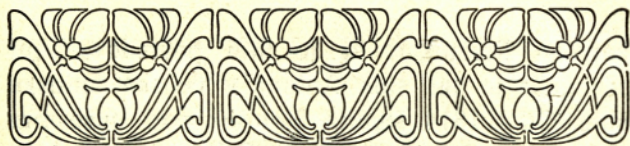
Župnik štajerski F. S. Šegula je l. 1909. napisal „Šmarnice romarja jeruzalemskega“.

Župnik I. M. Seigerschmid je l. 1910. izdal šmarnice: „Marija, naša najboljša mati“, v katerih slavi materine lastnosti in prednosti Marije Device.

L. 1912. so izšle J. Kalana šmarnice „Župnik Vijanejski“.

Tako smo našli vse šmarnice, ki so izšle zadnjih 70 let v slovenskem jeziku.

Slomšku — slava!

(Govoril 24. septembra pri Slomškovi slavnosti c. kr. višje gimnazije v Kranju dr. Iv. Pregelj.)

Dvojno slavje praznuje letos slovensko šolstvo : spomin smrti in spomin rojstva, jubilejno petdesetletnico spomina Slomškove smrti in jubilejno sedemdesetletnico Slomškove knjige: „Blashe ino Neshiza“. Pomembni točki v zgodovini slovenske šole in vredni, da postojе za hip oči in se srce ogreje ob spominu na moža, ki je s svojo osebo in s svojim življenjem, z vzgledom in pismom gorel in delal na polju šole in mladinske vzgoje.

Rodil se je Anton Slomšek 26. novembra 1800 na Slomu, selu v ponikovski župniji na Spodnjem Štajerskem. Njegov prvi učitelj je bil

kapelan Pražnikar, ki je tudi posredoval pri očetu, da je dal sina Antona v celjske latinske šole. Od l. 1814. študira Slomšek pod duševnim vodstvom prof. Zupančiča v Celju in dokonča v enem letu dveletni modroslovni tečaj v Senju, kjer se nauči hrvaščine in laščine.

„Kdor jezik ljudi pozna, tudi njih srca pozna, je pri njih kakor doma!“

L. 1821. gre Slomšek iz lastnega nagiba v celovško bogoslovje, kjer se poleg svojih študijev vneto bavi s slovenščino in te celo svoje tovariše uči. L. 1824. ga posvetijo v duhovnika; nato kapelanuje pri sv. Lovrencu na Bizeljskem, kjer ustanovi nedeljsko šolo, in pri Novi cerkvi pri Celju. L. 1829. ga pokličejo za špirituala v celovško semenišče. Tu deluje književno, vsodbuja in vodi vzgojno slovstvo mladih bogoslovcev, uči uradnike slovenskega jezika in jim daje od oblasti priznana izpričevala sposobnosti. L. 1838. mu podelijo ko dekanu nadžupnijo Vuzenico, l. 1844. ga imenujejo kanonika in šolskega „ogledo“ v Št. Andražu. L. 1846. postane Slomšek, nekaj mesecev sem celjski opat, labodski škof in se ko tak preseli iz Št. Andraža v Maribor, kjer umrje 24. septembra 1862.

Slomškovega dela in življenja najznačilnejša poteza je ta, da je vse, od Boga mu dane duševne darove osredotočil v en namen, en smoter, smoter brezprimerne skrbi in ljubezni in najpo-

žrtvovavnejšega dela za vzgojo slovenske mladine in slovenskega ljudstva. Njegova osebnost stoji pred nami velika in lepa podoba soglasja med učiteljem in možem, velika in lepa slika harmonije, ki je pri tolikih velikih možeh ne najdemo. Slomšek je velik, ker je sam vzoren, ker je njegova življenjska naloga vzor in ker je vzorno njegovo dejanjsko stremljenje za vzornim smotrom.

„Kriva vzgoja otrok je slabih časov mati!“ domisli po svetopisemsko Slomšek in se vpreže v dosmrtno delo in gorí za dobro vzgojo. „Hočeš druge vneti, moraš sam goreti!“ Te svoje ognjevite vstrajnosti ne izgubi nikoli, on, ki je doživel sam v sebi resnico, da: „Le iz zvestobe raste blagor!“ Zvestoba, to mu pomeni vstrajnost in ljubezen do spoznane naloge. Marljivost, ki je Slomšku prirojena, mu narekuje najtrše obsodbe lenobi: „Lenoba je vseh grdob največja grdoba!“, in pa tisti klasično preprosti „quos ego“: „Tomaž, se dela bojiš, — glej, kaj dobiš!“

Stopnjevaje, v vseh širjih krogih se giblje vzgojno delo Slomškovo. Od učitelja svojih tovarišev - bogoslovcev se povspne do poučevanja uradnikov, od tu započne težavni pouk na nedeljski šoli in najde najvišje priznanje in zaupanje pri spisovanju in izdajanju slovenskih šolskih in vzgojnih knjig. Ta debela dekada

Slomškovich knjig je najlepši dokaz njegove požrtvovavne marljivosti in sposobnosti za šolskega „ogleda“.

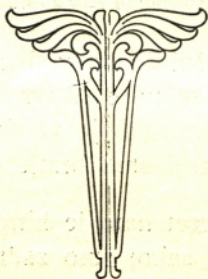
Svoje moške dobe najlepši literarni sad pa utrže Slomšek v Celju l. 1842. s svojim delom: „Blaže ino Nežica v nedeljski šoli, učitelam ino učencam za pokušno.“ Z „Drobtinicami“, namenjenimi učiteljem in učencem, starišem in otrokom, nadaljuje Slomšek svoje delo v okvirju širje šole, šole za narod. Slomšek ni več samo slovenski Pestalozzi, Slomšek je že slovenski Gellert, podoben mu po prikupljivosti ritmičnega govora in blagozvočnosti stikov, kakor po vzgojni nežnosti svojih pesmic, basni in pripovedk.

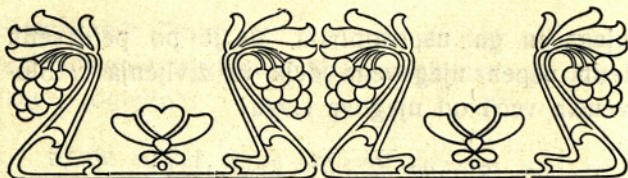
Toda Slomšek je stopil še korak dalje. Z dalekovidnim razumom je zasnoval idejo „Družbe sv. Mohorja“, našega največjega narodnovzgojnega zavoda. In to je letos že tretji jubilej, tičoč se Slomškovega življenja: šestdesetletnica ustanovitve Družbe sv. Mohorja v l. 1852.

Jubilej dvoje rojstvenih let in enega smrtnega dne! . . . Slomšek pravi: „Kdor modrega moža hvali, ga žali!“ Mi ga ne bomo samo hvalili, mi ne bomo samo hvaležni njegovemu spominu, mi hočemo trud in jedro njegovih del spoznati, naužiti se iz njegovih knjig one življenjske sile, one življenjske modrosti, ki je prevevala

njega in ga usposobljala, da je po petdesetih letih uspeh njegovega dela in življenja v Slovincih večji od njegove slave!

Slomškovemu delu slava!

Ob desetletnici nove maše.

Sošolcem, zbranim na Bledu dne 6. avgusta 1912,
spesnil Fr. Pavšič.

Prišli smo sošolci sem v divno Gorenjsko,
kjer „morje“ se naše skrivnostno smehlja;
srce svečeniško tako je velelo,
ker le pri Mariji smo bratje doma.

Let dolgih deset nam je hitro minulo,
ko vzeli med saboj smo zadnjič slovo;
visoko takrat nam je solnce žarelo,
pošiljalo milosti sveto nebo.

Kdo mogel sešteti bi boje, težave,
vse žalostne dni in vse temne noči,
ko duša je naša bolestno ihtela,
prosila Očeta je novih moči?

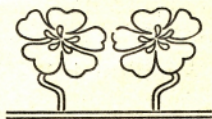
Prav krepko tu danes si sézimo v roke,
ljubezen do vzorov naj vse poživi,
da volja ostane živahna in krepka,
potem se sovražnikov bati nam ni.

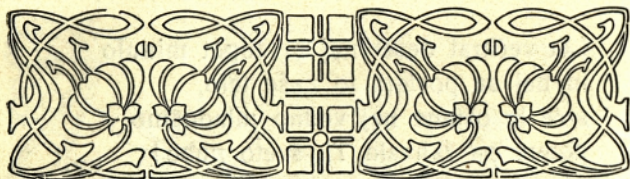
Let večkrat deset naj bi zopet minulo
in naj se postara to naše telo,
srce le ostane naj vedno mladostno,
potem pa zahvala Ti, sveto nebo!

In Oče nebeški molitev je slišal,
odganjal nad nami je besni vihar,
da mirno je splavala barka po morju,
na krovu smehljal se pa mladi krmar.

Življenje na zemlji res vedna je vojska,
pravilo že staro takó nas uči,
ta vojska s sovragom postaja pa lahka,
če verno srce za Boga le živi.

Srce naj tedaj bo prelepo svetišče,
na njem naj se dviga presveti oltar,
na njem naj gorijo le čiste daritve,
ne vgasne naj nikdar nebeški ta žar!

Odlomek.

Spisal I. P.

Lep, mlad in bogat fant! Koliko oči se je poželjivo oziralo ob nedeljah za njim, ko je stopal po vasi! Koliko mladih dekliških src je vstrepotalo, če so se njegove orlovske oči ozrle po njih! Kot mlad orel je bil. Ponosen in lep, pa močan kot malokdo. Tak je bil Ivan pri delu doma in pa ob nedeljah na vasi.

Lepi večeri mu niso dali, da bi ostajal doma. Zapel je na vasi tako, da so trepetala srca v nizkih čumnatah kmečkih hiš.

Izbral si je dekle, lepo med dekleti, kot je bil on med fanti. Dolgo sta skrivala mlado ljubezen in komaj bi bila prišla na dan, da ni nekega večera Ivanov oče stopil fantu na pot, ko je hotel prebresti potok za hišo in se podati onstran vode pod okno žagarjeve hčere.

Tisti večer je bil odločiven. Samo par očetovih besedi in sklep je bil storjen. Je bil pač oče tak, kot so stare trde gorenjske korenine.

„Ne, in nikdar ne! Drugače od hiše in dom ne bo nikdar tvoj!“

Tri tedne po tistem večeru so oklicali Gorčevega Ivana s hčerjo bogatega posestnika iz sosednje fare. Še tisti večer pa je stal Ivan zopet po dolgem času pod oknom žagarjevega dekleta. Ni ga pričakovala — pa mu je vendar odprla okno. Prišla je celo na dvorišče, ker jo je Ivan tako lepo prosil. Ivan ji je zopet govoril o ljubezni. Povedal ji je, da je ne pozabi nikdar. Vzeti je pa ne more, ker bi mu oče tega nikdar ne pustili.

Mirno ga je poslušala; niti ena solza ji ni kanila po lepem obrazu, niti ena žal beseda ji ni prišla iz ust.

Potem jo je zaprosil, da naj mu vrne prstana, ki ju je dal pred meseci.

Takrat pa je vskipelo v nji. Iz globočine ranjenega srca so ji vrele zaničevavne besede do fanta, ki iz bojazni, da ne izgubi domačije, jemlje v zakon dekle, katerega ne ljubi.

„Prstana hočeš!“

Snela ju je raz prsta. Še predno se je Ivan prav zavedel, je stopila k tinali ob drvarnici in položila na njo prstana.

„Na ju!“

Dvignila je sekiro in razdrobila zlata obročka.
„Ne boš jih imel ne ti, ne jaz!“

S tem bi se lahko končalo pripovedovanje o dveh mladih srcih. Navadna povest, ki se dogaja pod našimi gorami zelo pogosto.

Zelo žalostno bi bilo slišati, ako bi se končalo to pripovedovanje tako-le: V ponedeljek po tretji nedelji potem je bil Ivan poročen z bogato hčerjo bogatega moža. Tisti večer, ko je pripeljal na svoj beli dvor mlado in bogato ženo, pa je prinesla voda potoka pod njegovo žago truplo mladega, pa revnega dekleta. Stari žagar jo je našel zjutraj ob zatvornici, ko je stopal proti žagi. Ivan je zvedel žalostno novico še na poročni dan.

To bi bil odlomek za povest.

Ampak naša gorenjska dekleta niso taka!

Tisti dan, ko je pripeljal Ivan bogato ženo na beli dvor, se je začela igrati žaloigra tega doma. Tisti dan je pod nizko streho uborne kočje zaplakalo v neizmerni bolesti varane ljubezni srce najlepšega dekleta v vasi. Odigrano je bilo zadnje dejanje žaloigre pod streho nizke kočje, pričelo pa se je prvo v domu Ivana Gorca...

* * *

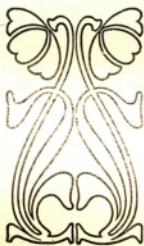
Ob času ajdovega cvetja sta se še večkrat srečala in se pozdravila. Nič jeze in nič sovraštva ni bilo v njenem srcu. Mirno in ponosno je šla mimo njega, in če jo je ogovoril, mu je

dala prijazno besedo. Čimbolj je propadal na znotraj vsled težkega družinskega življenja njegov beli dvor, tembolj so bile prijazne njene besede. Ampak vedno, ko je šla mimo njega, se je le-sketal v njenih očeh odsev tistega večera, ko je zdrobila zlata obročka in mu zaklicala:

„Ne boš jih imel ne ti, ne jaz!“

In njemu se je zdelo, da mu govore njene oči:

„Ne ti, ne jaz . . . srečen!“

Vsebina.

o o o

	Stran
Šmartin pri Kranju. (Spisal Fr. Pokorn)	3
Zgodovinske črtice o slovenskih Šmarnicah. (Spisal Peter Bohinjec)	32
Slomšku — slava! (Govoril 24. septembra pri Slom- škovi slavnosti c. kr. višje gimnazije v Kranju dr. Iv. Pregelj)	37
Ob desetletnici nove maše. (Spesnil Fr. Pavšič)	42
Odlomek. (Spisal I. P.)	44

Kranj

P GORENJSKA

zgodovina

POKORN, F. Šmartin

908(497.4 Kranj)

026315629

COBISS ©

026315629

Prvi

Kukmakova pesem. — Božič v Bosni. — Prosjak Martin. — Kako si je Špančev Janez izbral nevesto. — Friderik II., grof celjski, na Gorenjskem.

Drugi zvezek:

Fantovsko dekle. — Veronika Deseniška. — Talisman. — Rokovnjač Tacman. — Na križpoti. — Kako se je Martine ženil. — Jaka v zakonskem jarmu.

Tretji zvezek:

Izpokorjena romarica. — Moji obiskovavci. — Za edincem. — Pravljica o treh vitezi. — Drvar. — Jaka — humorist. — V Kozmovi kovačnici. — Izprehod na veliki četrtek.

Četrti zvezek:

Grajski lovec. — Prvi bolnik. — Konec celjskih grofov.

Peti zvezek:

Kukelčev stan. — Najlepša roža. — Binkošti pri slovenskih drvarjih v Bosni. — Pred Križanim. — Moč domišljije. — Potepin.

Vsak zvezek „Gorenjske knjižnice“ je záse celota, le pri daljših povestih se bodeta izdala po dva zvezka skupaj.

Paročnina znaša za 10 zvezkov 3 krone, za vsak posamezni zvezek pa 30 vin. s

:: :: :: :: :: poštnino vred. :: :: :: :: ::